

Igazságszolgálatás a hatalom szolgálatában

Nincs francia életrajzíró, aki fel ne vetné a kérdést, mi is lehetett az oka annak az engesztelhetetlen gyűlöletnek, amellyel Hugo jó két évtizeden át szórta szitkait Bonaparte Napóleon Lajosra meg a II. Császárság tekintélyuralmi rendszerére. „Azzal, hogy Hugo a legrangosabb franciát választotta ellenfélnek – legalábbis a történész Éric Anceau szerint (ő egész monográfiát szentelt III. Napóleonnak) –, önmagát az uralkodóval azonos méltóságnak tekinthette: az író ennél feljebb nem is emelkedhetett volna a társadalmi hierarchiában...”

Nekem más a véleményem. Szerintem az író két évtizedes küzdelme nem őt magát, hanem – épp ellenkezőleg – ellenfelét mutatta a megérdemelnél jelentősebbnek. III. Napóleon ugyanis jórészt Hugo prófétaiként köszönheti síron túli hírnevét. Bár ő egészen más hírnévről álmodozott, a mai olvasó nem a „haza megmentőjének”, hanem középszerű figurának, szánalmas kalandornak, „Kis Napóleonnak” látja a II. Köztársaságot 1851. december 2-ának reggelén eltipró és egy évre rá önmagát az egyetemes választójoggal császári méltóságba tiltató Napóleon Bonaparte Lajost.

Az államcsíny estéjén Hugo is aláírja a fegyveres ellenállásra felszólító tiltakozást. Mivel tudomására jut, hogy le akarják tartóztatni, pár napig bujkál, majd december 11-én egy nyomdász nevére kiállított útlevéllal a zsebében felszáll a brüsszeli vonatra. Iszákjában magával viszi írói terveit (így készülő nagyregénynek, *A nyomorultaknak* a kéziratát), és magával viszi az esküjét megszegő államfő iránt érzett vak gyűlöletét is, amelynek hevét a száműzetés évei sem tudják csillapítani. Hugo két évtizedet tölt száműzetésben, előbb Brüsszelben, majd Jersey, végül Guernesey szigetén.

Hugo nem mindig volt ellenséges Bonaparte Napóleon Lajossal szemben. 1848-ban ő is támogatója

a Napóleon-ivadék elnöki ambícióinak, sőt, miután a herceg köztársasági elnök lesz, az Élysée-palotának is gyakori vacsoravendége. Lehet, hogy akkor romlott meg a kapcsolatuk, amikor az államfő 1848 decemberében nem őt, hanem a mélyen vallásos Alfred de Falloux-t nevezte ki a közoktatási minisztérium élére? Elkötelezett híve lévén a világi közoktatásnak, Hugo – bár jobboldali képviselőként került a Nemzetgyűlésbe – ekkor dörgedelmes beszédben tiltakozik az egyház befolyása ellen, majd 1851. július 17-én ugyanilyen hévvel leplezi le Napóleon Bonaparte Lajos hatalmi ambícióit. Nem csoda, hogy az író szemében levezelhetetlen és megbocsájthatatlan gaztett az államfő 1851. december 2-i államcsínye. Hugo nem az árnyalt elemzések embere, nem veszi számításba, hogy a II. Köztársaság már igen korán – de legfőképpen a júniusi munkásfelkeléstől fogva – lejtőre került, és feltartóztatatlanul csúszik, sodródik az államcsíny felé.

Hugo sohase bocsájtotta meg az államcsínyt Bonaparte Napóleon Lajosnak. Amikor 1859-ben kihirdetik az általános amnesztiát, az ő részéről akkor is határozott nem a válasz. De már korábban így ír *Ultima verba* (1852) című híres versében:

*A sziklás száműzetést vállalom, és ha életem
végéig tart is az, nem méricskélve le,
hogy hány tört meg, akit szilárdabbnak reméltem,
s hogy hány szökik, kinek maradni kellene.*

(Somlyó György fordítása)

A húsz év alatt a gyűlölt ellenfelet illetően három könyv – mondhatni, három remekmű – kerül ki tőle alól: a *Châtiments* [Fenyítések] című verseskötet, a *Napoléon-le-Petit* című pamflet, valamint a *L'Histoire d'un crime* [Egy gaztett története] című könyv (az utób-

bi, mivel egyetlen kiadó se vállalta, csak évekkel a császárság bukása után 1877-ben jelenhetett meg¹). Hugo 1855-ben alkalmasint e két utóbbi könyv melléktermékeként írhatta azt a röpiratot is, amelyben a hatalomnak behódoló francia igazságszolgáltatást szedi ízekre. A röpirat valójában négy nyílt levél, elsőt Hugo a főügyészhez, másik hármat a bírói karhoz intézte (az alábbiakban az első hármat adjuk közre jelentéktelen rövidítéssel). Meggyőződésem, hogy a röpiratnak, amelynek prófétai mennydörgése máig sem veszítette el aktualitását, az államcsinnel kapcsolatos két remekmű mellett a helye.²

*

Heller Ágnes jó néhány éve jegyezte meg egyik interjújában, hogy Európának nemcsak a demokrácia, de a bonapartista tekintélyuralom is tradíciója. Az a bonapartista tekintélyuralom, amelynek a „karizmatikus” Vezér, a Gondviselés küldte politikus, a „haza megmentője” áll a középpontjában. Csakhogy „*az az ország – írja Benjamin Constant *Mélanges de littérature et de politique* című művében –, amelyet csak egy bizonyos ember tud megmenteni, aligha fogja sokáig élvezni, hogy megmentették [...], mi több, meg sem érdemi, hogy megmentésük...*”³

Á.P.

„*A bíró vagy hős, vagy gazember.*”

D’Aguesseau⁴

(I.) 1851. december 2-án este egy férfi jelent meg az Orsay rakparton álló laktanya⁵ bejáratánál (talán még emlékeznek rá, ebben a laktanyában tartották fogva a Nemzetgyűlés csaknem háromszáz képviselőjét⁶). A férfi megállt a fegyőr funkcióját ellátó katonatiszt előtt, és ezt mondta: „Eresszen be, kérem; én is képviselő vagyok, osztozni szeretnék kollégáim sorsában. Eresszen be – tette hozzá határozottan –, nekem is itt a helyem, de nemcsak emiatt, azért is, mert tanár vagyok a jogi karon.”

Valette⁷ úrnak igaza volt, és igazát a fegyőr sem vitatta. A képviselőt, könnyen lehet, még futni hagyta volna, a laktanya amúgy is zsúfolásig megtelt, de a jogtudomány tanárát... A nemjóját, börtönbe vele! Az ilyennek, aki a törvény tiszteletére, honpolgári jogokra meg az ügyészi és bírói kötelességekre tanítja az ifjúságot, rács mögött a helye. És Valette urat, közönséges rabszállítón, a lámpák fakó fényében még aznap este át is vitték a vincennes-i várbörtönbe!

Hol volt Ön azon a bizonyos napon, Főügyész Úr? Mivel foglalkozott? És mivel foglalkoztak ügyész kollégái? Észrevette-e valaki is Önök közül, hogy katonák, fegyverrel a kézben, békés házakba törnek be, hogy otthonukban veszik őrizetbe a legtisztelietreméltóbb honpolgárokat, és hogy ártatlan emberekkel zsúfolják tele a börtönöket? Milyen intézkedéseket hoztak az erőszak megállítására? Milyen utasításokat adott? Vagy lehet, hogy tétlenül nézte a történeteket? Mire várt, miért nem lépett közbe? Mert nem volt vérontás? Dehogyan nem volt. Tudom, Önök annak idején nem esküdtek fel az Alkotmányra, miként Bonaparte⁸, amit aztán nem is mulasztott el lábbal tiporni, viszont ügyészként és bíróként mégiscsak megesküdtek, hogy tiszteletben tartják az otthon sérthetetlenségét, a személyi szabadságot, a járókelők életét, a lehető legvilágosabb, legegyszerűbb, legősibb, legszentebb törvényeket, holott ezeket a törvényeket, együtt az Alkotmánnyal, az Önök szemé láttára taposták bele a sárba. Tisztelt ügyész urak, hát semmibe vették ezt az esküt? Talán nem jutott el füligig a közfelháborodás moraja? Talán nem tudtak róla, hogy a Semmitószék tagjai – a kollégáik közülük választják a *Különleges Felsőbírótság* tagjait⁹ – eleget tettek kötelességüknek? Talán jogilag hibátlan határozatban nem marasztalták el Bonapartét hazaárulásban, talán nem indítottak eljárást ellene, talán nem hívták össze¹⁰ az esküdteket? Talán bizony aznap a rendőrség nem zavarta szét őket kétszer is, ráadásul ülésezés közben? Felemelték-e Önök a hangjukat ez ellen a törvénytelenység ellen? Védelmükbe vették-e ezeket a bátor aggastyánokat, akik egyszersmind hivatali előljáróik, sőt, egykor ta-

náraik voltak? Megpróbálták-e megkímélni az igazságszolgáltatást a szegyéntől? Nem tudjuk. A jóra való emberek az egész várost túvé tették Önökért december 2-án, Önök sehol se voltak. Könyörgök, árulják el végre, hol voltak azon a napon, és ugyan mivel töltötték az időt a vészhelyzetben? Jogukban állt volna letartóztatási parancsot kiadni a tetten ért bűnösök ellen. Jogukban állt volna segítségül hívni a karhatalmat. Jogukban állt volna ügyészi talárban kimenni az utcára, és mindenkit felszólítani, segítsenek a törvényesség helyreállításában. Mindehhez nem egyszerűen joguk volt, mindez kötelességük is lett volna, ennek a világosan megfogalmazott és halaszthatatlan kötelességnek kellett volna eleget tenniük, ha kell, akár életük kockáztatásával. Ha így viselkednek, talán másképpen alakulnak a dolgok. De ha a törvénytelenység tiltakozásuk ellenére is diadalt arat, még mindig ott lett volna egy utolsó kötelesség, mégpedig a példamutatásé: nevezetesen az, hogy – mivel már semmit se tehetnek – lemondjanak hivatalukról.

Csak hogy Önök ugyanúgy fűtyültek a lelkiismeret szavára, mint a törvény – mit törvény, a becsület – előírásaira. Nem viselkedtek se jó ügyészhez, se jó honpolgárhoz méltóan. Félrevonulva nézték, szenvtelenül, hogyan küzd a nyers erő a joggal, és taszítja le székéről a bírót meg a törvényhozót. Önök elfordították fejüket, amikor közönséges konspirátorok és börtöntöltelékek a szemük előtt tartóztatták le a rend tiszteletreméltó védelmezőit; míg bizonytalan volt, kié a győzelem, nem mertek állást foglalni se a rossz, se a jó mellett, jószereivel még azt se lehetett tudni, hogy kikkel rokonszenveznek, a rosszakkal-e vagy a jókkal.

Önök csak akkor jelentek meg újra a színen, amikor a harc már véget ért, amikor a halottakat már eltemették, a népképviselőket eltüntették, a sajtót elhallgattatták, amikor már Franciaországot megfélemlítették és elnémították. Hogy miért? Azért, hogy tiltakozzanak a diadalt arató galádság ellen? Vagy hogy hallassák végre hangjukat a hirtelen támadt egyetemes némaságban, mert ezt a hangot amúgy se hallotta volna meg senki vihar és mennydörgés közepett? Hogy elűzzék a sötét felhőket és lehűtsék az indulatokat, amelyek a csata alatt homályba borították a morál meg a jog szent ügyét? Hogy a népnek megmutassák, milyen megtartó erejük van az intézményeknek, és hogy a fegyvertelen bírákban és ügyészekben legalább akkora a bátorság meg az erő, mint a felfegyverzett sokaságban? Dehogy! Önök azért jelentek meg a színen, hogy hűségesküti tegyenek az esküszegőnek, hogy amellett az elvetemült akarnok mellett kötelezzék el magukat, aki gátlástalanul gázol át az istentől és embertől való törvényeken. [...]

(II.) Önök, tisztelt bírói kar, az első császárság alatt a királypártiakat üldözték; a restauráció alatt a bonapartistákat; Lajos-Fülöp alatt a legitimistákat. És ma? Ma ugyanazokat büntetik királypártiságért, akikre nem is olyan régen még azért szabtak ki büntetést, mert nem voltak királypártiak. Ma olyan embereket marasztalnak el, amiért nem bonapartisták, akik felett nem is olyan régen még azért törtek pálcát, mert bonapartisták voltak. [...]

Ha ma valaki liberálisként hajtja álomra fejét, annak – ha nem akarja, hogy lesújtson rá a törvény – a korlátlan hatalom híveként kell felébrednie. Önöknek, uraim, mindez gyerekjáték. Megváltozni Önöknek könnyű; és persze büntetni is. [...] Mit is tehetnénk, mondják, változott a törvény. De hát a törvény micsoda? Papírlap, amire a mindenkori hatalom leírja, hogy mi a parancs. Se több, se kevesebb.

Ami engem illet, nekem sokkal magasabb elképzelésem van arról, hogy mi a törvény. Én a törvényben tiszteletreméltó és bizalomgerjesztő jelképet látok, a törvény az én szememben annak jele, hogy a jog valamikor győzelmet aratott a nyers erő felett, annak jele, hogy a jog a köznyugalom érdekében uralma alá hajtotta az izgága indulatokat. A törvény a garanciája, hogy a családok, városok és tartományok szövetségre lépjenek egymással. A törvény a gyöngesség gyámola, az ártatlanság menedéke, az erő kényszerzubbonya. Az én szememben a jog uralma nem más, mint az isteni törvény emberi kifejeződése. Ahogyan Isten is komolyan veszi tulajdon parancsait, és nem csak ámítja mindazokat, akik bíznak benne, ugyanúgy a bírának meg az ügyészeknek, sőt, a különböző országok első embereinek is kötelességük volna – én legalábbis azt hittem – tiszteletben tartani a hatályos törvényeket, amelyek – ha történetesen nem is az ő alkotásuk, de mégis csak – hatalmuk alap-

zatát alkotják. Mindeddig abban a hitben éltem (lehet, hogy ezért kinevetnek, pedig ennek az én tudatlanságomnak nagyon is megadtam az árát¹¹), hogy a törvény olyan méltányos és megkérdőjelezhetetlen jogszabály, amelyet a legitim hatalom vagy jóvá és hirdet ki. Ha illegitim hatalom emel törvényerőre egy – önmagában mégoly méltányos – jogszabályt, azt nem lehet törvénynek elfogadni; máskéülben az első jöttmentnek is jogában állna a törvényalkotás, ezzel pedig a törvényes hatalomnak meg a szabadságnak még a fogalma is eltűnne a föld színéről, a társadalom pedig a törvényesség örvén újra a nyers erőnek lenne martaléka. Másrészt a méltánytalan jogszabályt még akkor se lehet törvénynek tekinteni, hogy ha legitim hatalom emelte törvényerőre, hát még akkor, ha illegitim hatalom fogadtatta el és hirdette ki. Mindebből az következik, hogy a törvény két – egymástól elválaszthatatlan – részből tevődik össze: az egyik a méltányosság, ez az isteni elem benne; a másik a törvényhozó joga, bár ez utóbbi külsődleges a törvényhez képest, mégis a szabadság meg az emberi méltóság garanciája. Az én szememben ez a törvény. Ezt a szemléletet tanultam apámtól, és magam is ezt a szemléletet adtam tovább a fiamnak. [...] Én szerencsétlen! Nem tudtam, hogy így minden esélye megvan, hogy előbb-utóbb fejen telepen kössön ki. [...]

(III.) Tisztelt bírói kar! Több volt kollégájjal is alkalmam volt találkozni a száműzetésben. Ők, nem is olyan régen, még Önök közt ültek, és bár ugyanolyan elmozdíthatatlannak hitték magukat, mint Önök, minden törvényes eljárás nélkül nemcsak állásuktól, de otthonuktól is megfosztották őket. És kik foglalták el helyüket? A „vegyes bizottságok”¹² tagjai! Az öltötte magára a száműzött bíró talárját, aki száműzetésre ítélte kollégáját. Önök mindezt szótlánul nézték. Szótlánul hagyták elzavarni volt kollégáikat, és szótlánul hagyták, hogy érdemtelenek foglalják el helyüket.

Így toborozzák ma a bírói kar tagjait, olyan emberekből méghozzá, akiknek nem bírói pulpitus mögött, hanem vádlottak padján volna a helyük. Ilyenek hoznak ma ítéletet arról, hogy szabadlábbon maradhatunk-e, és megtarthatjuk-e vagyunkat. A nyúl szívű, bátortalan bírák mellé, amikor a politikai jogok védelméről van szó, tette kész bírákat, a szkeptikus bírák mellé elvetemült bírákat ültetnek, olyanokat, akik mindig készek rá, hogy lábbal tiporják a politikai jogokat. A kollégáik, uraim, helyet nekik! Ők az Önök utódai. Sokan vannak, pénzéhesek, rugalmasak, gátlástalanok, és mindegyiknek van valami vaj a fején. Gyerünk, szorítsanak helyet nekik! Utóvégre mindenkit mégse lehet száműzni! Máskéülben hogyan elégíthetnénk ki ennyi mohóságot? Máskéülben hogyan jutalmazhatnánk meg a sok szolgálatkész segítséget? Hogyan tehetnénk szert olyan bírói karra, amit ugyan becsülni senki sem becsül, de amitől mindenki retteg, olyan bírói karra, amely tükörképe a hatalom birtokosának?

Hogy hogyan? Hát törvénnyel! Olyan törvénnyel méghozzá, amely arra is feljogosítja a hatalmat, hogy bizonyos életkor után még el is bocsájthassa a bírákat. Persze, korántsem mindegyiket; a hatalom majd válogat. Emezt meghagyja hivatalában, amant kényszernyugdíjazza. Nekik nem valami merev törvény volt a céljuk, sokkal inkább olyan törvény, aminek jó hasznát tudják venni a hajlíthatatlanul merev jellemek esetében. Olyan rugalmas törvény, ami mindenkinek kedvez, aki tud rugalmasan viselkedni. Testi fogyatékoság ese-

tén a hatalom kizárólagos joga lesz eldönteni, hogy az mennyire súlyos, és mennyire lehet ürügye a hivatalból való eltávolításnak. Míg közszégyes bírák mankóval fognak felsántikálni a hierarchia csúcására, más – az előbbiekkal azonos életkorú – bírák hiába makkegészségesek, akkor is nyugdíjba küldik őket. [...]

Mindmáig a bírák elmozdíthatatlanságának intézménye egyik fő biztosítéka volt az igazságszolgáltatás pártatlanságának. Ilyen körülmények között a bíró magas életkora is garanciának számít. Miért is ne bíznanak az igazságszolgáltatás szentélyében megöszült bíróban, aki csak Istennek köteles számot adni, mire is használta bírói hatalmát, és akit az Úr nem-sokára magához fog szólítani? Őt az ártatlanság aligha fogja felmenteni hivatalából. Bonaparte azonban felmenti. Gyerünk, jóember, kívül tágasabb! Itt semmi szükség a tapasztalataira. Gyerünk, kifelé, mi bírói függetlenség nélkül is nagyon jól elvagyunk.

Mert az új törvénynek ez a lényege. Mostantól fogva a bíró öregségére immár nem Istené, hanem – ha lehet – még jobban ki van szolgáltatva embertársainak. Helyzete semmivel sem lesz biztonságosabb, épp ellenkezőleg, egyre kiszámíthatatlanabbá válik. E szégyenletes törvény következményeként a bíró minél jobban benne jár a korban, annál nyugtalanabb; minél nagyobb tapasztalatra tesz szert, annál nehezebben tudja megőrizni függetlenségét. Eljárt felette az idő! Az öregség gyanús; ezzel az aljas törvénnyel próbálják az idős bírók szívében életre kelteni az ifjúság becsvágyát; ezzel a törvénnyel akarnak bennük nyugtalanságot kelteni, indulatokat csiholni. Hogy azokat a bírák, akik az évek súlyától már megroggyantak, hízélgésükben a hatalom lába elé vessék magukat. Még vénségekre is élni akartok? Sebab, így is mindent elveszünk tőletek! Tíz körömmel kapaszkodtok a bírói székre? Akkor is el fogunk zavarni benneteket, ha csak nem hoztok szégyent ős fejetekre.

Foglaljuk össze: egyes bírakat száműztek, és nem tudni, miért. Másokat akarattal ellenére nyugdíjaztak. Megint mások pártfogót keresnek, mert rettegnek a miniszterektől, és bizonytalan jövőnek néznek elébe. [...] Így fest ma a francia igazságszolgáltatás. Csakhogy ilyen bírói testülettel, és olyan kormánnyal, amely szájalomra méltó bábként kezeli a bírói kart, ki védi a honpolgár érdekeit? ■ ■ ■

Ádám Péter fordítása

JEGYZETEK

- 1 Meglehet, korántsem véletlen, hogy pont 1877-ben. Abban az évben ugyanis könnyen megtörténhetett volna, hogy a monarchista Mac Mahon államfő ugyanúgy megfojtja a Harmadik Köztársaságot, ahogyan annak idején Bonaparte Napóleon Lajos megfojtotta a Másodikat.
- 2 *La servilité de la magistrature impériale sous le despotisme de Napoléon-le-Petit* par Victor Hugo, London, Jeffs, Libraire-éditeur, Burlington-Arcade, 1871, 24 o. A pamflet 1855-ben keletkezett. Hogy akkor megjelent-e, és ha igen, hol, nem sikerült kideríteni. (A magyar cím tölem való – Á. P.)
- 3 Benjamin Constant, *Mélanges de littérature et de politique*, Paris, Pichon et Didier, 1829, 60. o.
- 4 Henri François d'Aguesseau (1668–1751) híres francia jogász, jogtudós.
- 5 A lovassági laktanya a múzeumma átalakított Orsay pályaudvar helyén állt, együtt a *Palais d'Orsay* épületével. A Kommun alatt, 1871. május 23-ának 24-re virradó éjszakáján, a kommünárok mindkét épületet felgyújtották.
- 6 Mivel a hadsereg elfoglalta a Nemzetgyűlést,

- a hétszázötven képviselőből háromszázan a X. kerületi városháza *rue de Grenelle*-i épületébe menekültek, azért ide, mert ez volt a legközelebb az ugyancsak a X. kerületben levő Nemzetgyűléshez (az akkori X. kerület nagyjából azonos a mai VII. kerülettel), majd egyhangú döntéssel a köztársasági elnököt vád alá helyezték, és felmentették funkciójából. Itt tartóztatta le a háromszáz képviselőt hadsereg, és kísérte át őket az Orsay rakparcon álló lovassági laktanyába.
- 7 Claude-Denis-Auguste Valette (1805–1878) politikus, jogász, a párizsi jogi egyetem tanára, a II. Köztársaság alatt a Nemzetgyűlés tagja. Az 1851-es államcsíny után egy ideig fogva tartották.
- 8 A megválasztott államfőnek fel kellett esküdnie az 1848. november 4-i alkotmányra; a magas rangú állami tisztviselőktől viszont a II. Köztársaság – ellentétben a Restaurációval meg Lajos-Fülöppel – már nem követelte meg, hogy felesküdjenek a politikai rendszerre.
- 9 Az 1848. november 4-i alkotmány (VIII. fejezet) az *Haute Cour de justice* (kb. a köztársasági el-

- nök feletti hatáskörrel rendelkező különbíróság) felállításáról is rendelkezett. A bíróság a Nemzetgyűlés nevében hozott megfellebbezhető ítéletet. A tanácsnak öt bíró és harminchat esküdt volt a tagja. Az államcsíny napján a testület nem tudott teljes létszámmal összegyűlni. A rendőrség két ízben is szétkergette az Igazságügyi Palotában tanácskozó bírakat, akik az esküszegő államfő ügyében csak egyikük lakásában tudtak ítéletet hozni. V. ö. Victor Hugo, *Histoire d'un crime*, Lausanne 1963, 102–111. o.
- 10 A harminchat esküdt nem volt párizsi lakos, mivel a különböző megyei tanácsok tagjai közül választották őket.
- 11 Victor Hugo feltehetően Bonaparte Lajos 1852. január 9-i elnöki rendeletére céloz, amellyel az államfő az általa felosztatott Nemzetgyűlés hatvanhárom képviselőjét (köztük magát Hugót is) száműzte az ország területéről.
- 12 Az 1852-ben felállított statáriális bíróságok neve (ezek elé a bíróságok elé utalták mindazokat, akik tiltakoztak a december 2-i államcsíny ellen).